

An Investigation into immigrant's identity in the novel "The Outcast" by Inaam Kachachi under the light of Homi Bhabha's theory and emphasizing the concept of "Third Space"

Masoumeh Nemati Gazvini *¹, Elham Vatankhahan Esfahani ²

¹ Associate Professor of Arabic Language and Literature, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran T Iran

² MA in Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Article Info ABSTRACT

Article type: Research Article

The expansion of migration waves and the emergence of colonialism have led to the development of new fields in world literature, known as "migration literature" and "postcolonial literature." In this literary domain, writers often explore identity crises resulting from these phenomena and their consequences. Homi Bhabha, one of the leading theorists in this field, employs concepts such as hybridity, ambivalence, and the third space in his studies. According to Bhabha, the third space is an unstable realm between the migrant and the host society, where interactions between the two take place. In this space, the migrant's identity is in a constant struggle between two cultures, yet the dominance of one over the other remains impossible. This process, which is directly linked to "othering," continuously situates the migrant at the border between two cultures. This study, adopting a cultural analysis approach and employing a descriptive-analytical method, examines the novel *Al-Nabitha*. *Al-Nabitha*, written by Inaam Kachachi, narrates the lives of three migrants—Taj al-Muluk, Widian, and Mansour al-Badi—whose experiences in the twentieth century have compelled them to migrate. Beyond depicting the identity characteristics of migrants caught between the culture of their homeland and that of the host country, the novel also constructs a space in which the third space emerges between two migrants as well. In this space, the subjects come into close proximity, almost to the point of fusion; however, due to their unstable identities, true unity remains unattainable. Consequently, the findings of this study indicate that with the emergence of the third space, the fusion of two migrants also becomes impossible.

Received:

29/08/2024

Accepted:

15/03/2025

Keywords: Diaspora literature, Immigrant's Identity, Third Space, Inaam Kachachi, The Outcast

Cite this article: Nemati Gazvini, Masoumeh; Vatankhahan Esfahani, Elham (2025) *An Investigation into immigrant's identity in the novel "The Outcast" by Inaam Kachachi under the light of Homi Bhabha's theory and emphasizing the concept of "Third Space"* The Quarterly Journal of Lisān-i mubīn, Vol 17, New Series, No 62, Winter; pages: 69-92.

DOI: 10.30479/lm.2025.20829.3771

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Imam Khomeini International University.

This article is an open access article licensed under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License \(CC BY NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

***Corresponding Author:** Masoumeh Nemati Ghazvini

Address: Tehran, Iran

E-mail: m.nemati@ihcs.ac.ir

Introduction

The phenomena of migration and colonialism have significantly influenced cultural and literary studies, leading to the emergence of migration and postcolonial literature. In these literary traditions, writers explore identity crises and the challenges resulting from migration. One of the most prominent theorists in this field, Homi Bhabha, introduced the concept of the "Third Space," referring to an intermediary zone between the host culture and the migrant culture. In this space, the migrant's identity remains in a state of continuous suspension between two cultures, making complete assimilation or integration into either culture impossible.

The novel *Al-Nabidha* by Inaam Kachachi, centered around three migrant protagonists—Taj al-Muluk, Wedyan, and Mansour al-Badi—examines migrant identity and the influence of the host culture on them. The novel presents characters who oscillate between their homeland's culture and that of the host country. This study employs a descriptive-analytical method, emphasizing Homi Bhabha's theories, to investigate the representation of migrant identity and the impact of the Third Space on the relationships between the novel's characters. This article seeks to answer questions such as: "How is migrant identity represented in *Al-Nabidha*?" and "How do characteristics such as hybrid identity and instability prevent the complete unification of migrant subjects?"

Methodology

This qualitative research adopts a descriptive-analytical approach. Data collection is based on a close examination of the text of *Al-Nabidha*, which is then analyzed through the key concepts of Homi Bhabha's theory. Content analysis, grounded in cultural studies theories, serves as the primary tool for exploring the formation of migrant identity and the Third Space within the novel. To determine the most suitable perspective for analyzing the novel, prior studies in migration literature and postcolonial theory have been reviewed to refine the theoretical framework. Stuart Hall's theory provides a foundational context, while Bhabha's concept of the Third Space is employed for interpreting the novel.

For a more precise analysis, the representation of migrant identity in this novel is examined on two levels: (1) the individual level, which includes the personal experiences and decisions of the characters in navigating between their homeland and host culture; and (2) the social level, which explores the interactions between migrant characters and their host society. The authors have carefully considered both the narrative and linguistic features to determine how each aspect of migrant identity manifests in these levels.

Findings

The study's findings indicate that the migrant identity in *Al-Nabidha* is shaped by cultural interactions and social conditions at the intersection of two cultures: that of the homeland and that of the host country. The results reveal that each of the novel's main characters encounters migration and the Third Space differently:

- Taj al-Muluk: She strives to establish an independent identity by distinguishing herself from various cultures. She uses linguistic manipulation as a tool to distance herself from the host culture, attempting to maintain her identity in a state of suspension by changing her name and linguistic identity. This desire for distinction is also evident in her social behaviors and interactions. Taj frequently alters her name, not as a sign of assimilation but as an act of resistance against cultural dissolution. She consistently defines herself beyond any single culture, withdrawing whenever she approaches cultural fusion to ensure her distinctiveness.

- Wedyan: Unlike Taji, Wedyan attempts to redefine her identity within the framework of colonial victimhood. Forced into migration, she oscillates between resentment toward and attachment to her homeland. The Third Space manifests as an internal struggle, preventing her from fully integrating into

the host culture. Wedyan's character illustrates migration marked by wounds and painful experiences, rendering her incapable of embracing a new identity in the host society.

- Mansour al-Badi: Among the three, he experiences the highest degree of hybridity. He attempts to bridge the migrant and host cultures by reinterpreting the notion of homeland and idealizing it. However, this ultimately leads to perpetual instability. Through his interactions with other characters, Mansour continually reshapes his understanding of identity. He attempts to reconstruct his homeland mentally, but cultural rifts and incomplete acceptance from both societies render his identity an ongoing challenge.

The study also highlights that the Third Space influences not only the migrant-host relationship but also the interactions among migrants themselves. Taj al-Muluk and Wedyan, despite their shared experiences, cannot achieve unity because their oscillation between love and resentment toward their homeland keeps them in a space where their proximity results in the greatest distance. A similar dynamic exists between Taj al-Muluk and Mansour al-Badi: although they share many commonalities in their migrant identities, their bond remains fragile. At the very moment when their unity seems imminent, their idealized perceptions of each other collapse, preventing any true fusion.

Conclusion

The analysis of *Al-Nabidha* demonstrates that the Third Space governs not only the relationship between the host culture and the migrant culture but also the interactions among migrants themselves. Migrant identity remains caught in a constant struggle with cultural dualities, and any attempt to establish a cohesive and unified identity ultimately fails. In line with Homi Bhabha's theories, this study affirms that migrant identity within the Third Space remains unstable and precarious. Furthermore, the findings indicate that the Third Space is not solely confined to the migrant's position between homeland and host culture but also emerges in interactions between migrants, preventing any complete integration among individuals who themselves exist in a hybrid cultural state.

This research suggests further studies on the role of the Third Space in migrant interactions and its impact on other literary works in migration literature. A comparative study between *Al-Nabidha* and works by other Arab diaspora writers could offer new insights into the Third Space and its effects on migrant identity, particularly within the Islamic and Arab worlds.

Another recommendation is to examine how migrant writers' lived experiences influence their literary portrayals of migration and identity. Such an investigation could reveal how personal experiences shape the representation of the Third Space in texts. In this regard, autobiographical studies could be particularly insightful and valuable.

واکاوی هویت مهاجر در رمان *النبیذہ* إنعام کجہجی براساس نظریه هومی بابا

و با تأکید بر مفهوم «فضای سوم»

معصومه نعمتی قزوینی*^۱ ID، الهام وطن خواهان اصفهانی^۲ ID

^۱ دانشیار زبان و ادبیات عربی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

^۲ کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پیدایش استعمار و گسترش مهاجرت به ظهور حوزه‌های جدیدی در ادبیات و مطالعات ادبی منجر شد که به «ادبیات پسااستعماری» و «ادبیات مهاجرت» معروف است. در این دست مطالعات، معمولاً به بحران‌های هویتی ناشی از این پدیده‌های یاد شده و تبعات آن پرداخته می‌شود. «هومی بابا» یکی از نظریه‌پردازان برجسته در این حوزه است. وی در مطالعات خود از مفاهیمی مانند آمیختگی، تزلزل و فضای سوم استفاده می‌کند. از نظر وی، «فضای سوم»، فضایی متزلزل میان مهاجر و میزبان است که تعاملات میان این دو در آن اتفاق می‌افتد. در این فضا هویت مهاجر همواره در نبرد دائمی میان دو فرهنگ به‌سر می‌برد، اما غلبه یکی بر دیگری محال است. این فرآیند که ارتباط مستقیمی با «دیگری‌سازی» دارد، همواره مهاجر را در مرز میان دو فرهنگ نگاه می‌دارد. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد نقد فرهنگی به بررسی رمان *النبیذہ* پرداخته است. رمان *النبیذہ* اثر «إنعام کجہجی» روایت سه مهاجر با نام‌های «تاج‌الملوک»، «ودیان» و «منصور البادی» است که وقایع رخ داده در قرن بیستم زندگی آنان را تحت تأثیر قرار داده و آنان را به مهاجرت وادار ساخته است. این رمان افزون‌بر بازنمایی ویژگی‌های هویتی مهاجر در مرز میان فرهنگ سرزمین مادری و فرهنگ میزبان، فضایی را پدید می‌آورد که فضای سوم در میان دو مهاجر نیز حاکم شود. در این فضا سوژه‌ها تا سرحد آمیختگی به یکدیگر نزدیک می‌شوند، اما یگانگی آن‌ها به سبب هویت متزلزلی که دارند محقق نمی‌شود. در نتیجه براساس یافته‌های این مقاله با به‌وجود آمدن فضای سوم، امتزاج دو مهاجر نیز غیرممکن است.

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۰۶/۰۸

پذیرش:

۱۴۰۳/۱۲/۲۵

واژگان کلیدی: ادبیات مهاجرت، هویت مهاجر، فضای سوم، إنعام کجہجی، *النبیذہ*.

استناد: نعمتی قزوینی، معصومه، وطن خواهان اصفهانی، الهام (۱۴۰۴). *واکاوی هویت مهاجر در رمان النبیذہ* إنعام کجہجی براساس نظریه هومی بابا و با تأکید بر مفهوم «فضای سوم»، فصلنامه علمی لسان مبین، سال هفدهم، دوره جدید، شماره ۶۲، زمستان، ص ۹۲-۶۹.

DOI : 10.30479/lm.2025.20829.3771

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف © نویسندگان.

* نشانی پست الکترونیکی (نویسنده مسئول): m.nemati@ihcs.ac.ir

۱. مقدمه

پدیده استعمار و تبعات آن فصلی نو در تاریخ مطالعات فرهنگی جهان رقم زد. تاریخ استعماری که همواره میدانی برای کشاکش نیروهای استعمارگر و استعمارشده محسوب می شد از یک سو و گسترش مسئله مهاجرت در دنیا و تمایل انسان بر زیستن در محیط های بینا فرهنگی از سوی دیگر، نیاز انسان به بررسی و فهم محیط های چند فرهنگی را افزایش داد. افزون بر این، هویت که پیش از این همواره متأثر از جغرافیا بود، با پدید آمدن نسل هایی که ریشه در فرهنگی داشتند اما در فرهنگ دیگری بالیده بودند، دستخوش دگرگونی و تغییر شد. نیاز به درک تمدن جدیدی که بر پایه نیازهای جدید بشریت برای فهم ابعاد نوینی مبتنی بر هویت چندگانه اش شکل گرفته بود، حوزه جدیدی از مطالعات انسان شناسی را شکل داد. این حوزه که به مطالعه انتقادی میراث دوره استعمار می پردازد، بر ابعاد مختلفی از این پدیده تاریخی متمرکز است. (Encyclopædia Britannica, 2023)

در کنار مطالعاتی که منحصرأ به دوران استعمار و پیامدهای آن می پردازند، حوزه مطالعاتی دیگری نیز وجود دارد که با مفاهیمی از جمله مهاجرت و تبعید تنیده شده است. این حوزه مطالعاتی که «مطالعات دیاسپورا» نام دارد به تاریخ، فرهنگ و زندگی مردمانی می پردازد که جابه جایی از مکانی به مکان دیگر خواه به شکل مهاجرت و خواه به صورت تبعید، هویت آنان را شکل داده است. حوزه مطالعات دیاسپورا و مطالعات پسااستعماری حوزه هایی کاملاً درهم تنیده اند و هردو رابطه ای تنگاتنگ با مفاهیمی از جمله امپریالیسم، کاپیتالیسم، کار اجباری، مرز، نژاد، سرزمین میزبان و سرزمین مادری دارند. این حوزه از مطالعات علوم انسانی که ماهیتی بینارشته ای دارد، منحصر در یک زمینه خاص نیست و پژوهشگرانی با پیشینه مطالعاتی مختلف از فلسفه تا مطالعات فرهنگی به آن پرداخته اند. به طور کلی می توان گفت در دیدگاه پسااستعماری، خاستگاه های فکری- فرهنگی جهان سوم در آرای اندیشمندانی مانند «ادوارد سعید»، «گایاتری اسپیواک»، «هومی بابا» و... با مفاهیم پسامدرن و پساساختارگرا در آرای متفکرانی مانند «فرانتس فانون»، «میشل فوکو»، «استوارت هال» و... به هم می رسند (شیرزادیان، ۱۳۸۸ش، ص ۶).

مسئله هویت یکی از مهم ترین محورهای دیدگاه پسااستعماری است که از خلال بررسی دیالکتیک خود/دیگری و استعمارگر/استعمارشده به بررسی تأثیر استعمار بر هویت سوژه های استعماری و بحران هویتی ناشی از آن می پردازد (جزایری راد، ۱۴۰۱هـ.ش، ص ۱۱۱). به دیگر بیان دغدغه شناخت هویت مهاجر یا سوژه استعماری، مطالعات پسااستعماری را به طرح مفاهیمی سوق داده است که از طریق آن ها بتوان شناختی از این سوژه حاصل کرد. از منظر این محققان، هویت مهاجر همواره در گیرودار دیالکتیک میان

سرزمین مادری و سرزمین میزبان است. این گفتگوی همیشگی به بستری برای حضور نیاز دارد و ادبیات مهاجرت این بستر را فراهم آورده است. آثار نویسندگانی که تجربه مهاجرت را ازسرگذرانده‌اند یا به واسطه نسل‌های پیشین خواه‌ناخواه با این تجربه دست‌به‌گریبان بوده‌اند، سرشار از فضاهایی است که فرآیند هویت‌یابی و گفتگوی میان مهاجر و فرهنگ سرزمین میزبان و سرزمین مادری را نشان می‌دهد. علاوه بر این، تجسم فضای بینافرهنگی که منجر به انگیزختگی و یژگی‌هایی همچون «هویت هیبرید» و «بینابینی» می‌شود در ادبیات مهاجرت به اوج می‌رسد.

شناخت ویژگی‌های هویت مهاجر و تحلیل آن می‌تواند به حصول درک جدیدی از انسان مدرن منجر شود، از این‌رو محققان حوزه «دیاسپورا» تمرکز ویژه‌ای بر این مفهوم داشته‌اند. هویت انسان معاصر همچنانکه در بستر آموشد میان فرهنگ میزبان و فرهنگ مادری شکل می‌گیرد، وابسته به سوژه‌های استعماری‌ای است که به موازات او در حال شکل‌گیری در این فضا هستند. این واقعیت در آثار نویسندگان این حوزه نیز قابل مشاهده است. ادبیات مهاجرت علاوه بر ترسیم فضایی مبتنی بر روابط بینافرهنگی به کنش‌های متقابل میان سوژه‌های مهاجر نیز می‌پردازد تا ضمن این‌که تأثیر این فضای ترافرهنگی بر هویت مهاجرگونه را بنمایاند، برهم‌کنش میان این سوژه‌ها را نیز بازتاب دهد. فضای شکل‌گرفته میان سوژه‌های مهاجر، افزون بر تأثیرات فرهنگی روابط متقابل میان آنان را نیز به خوبی نشان می‌دهد. این موضوع بخش عمده‌ای از فضای رمان *النبیذه* را به خود اختصاص داده است.

با بررسی رمان *النبیذه* این فرضیه در ذهن مؤلفان به‌وجود آمد که «فضای سوم» افزون بر فضای مرزی میان فرهنگ مهاجر و فرهنگ میزبان می‌تواند فضایی میان دو مهاجر باشد که ویژگی‌های تئوری «بابا» در آن نیز متجلی می‌شود. برای اثبات یا ردّ این فرضیه، این مقاله درصدد است تا به پرسش‌های زیر پاسخ دهد: ویژگی‌های هویتی مهاجر در رمان *النبیذه* چگونه بازنمایی می‌شود؟ چگونه ویژگی‌هایی چون هویت التقاطی و تزلزل باعث می‌شود وحدت کامل میان سوژه‌های مهاجر هرگز محقق نشود؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

تحقیقات مبتنی بر دیاسپورا و ادبیات مهاجرت در زمره تحقیقات نوین ادبی به حساب می‌آیند. در این میان، برخی از نظریه‌پردازان این حوزه از بقیه شناخته‌شده‌تر هستند و بیشتر مورد مرجعیت آکادمیک قرار دارند. «هومی‌بابا» یکی از این محققان است که کلیدواژه‌های اصلی تفکر او مانند «آمیختگی»^۱،

«تزلزل»^۱، «تقلید ناقص»^۲ و «فضای سوم»^۳ در تحلیل آثار با مضامین پسااستعماری و مهاجرت کاربرد فراوان دارد. تاکنون پژوهش‌های بسیاری در این حیطه با تکیه بر نظریه‌ها و مفاهیم مطرح شده توسط «بابا» انجام شده است. از جمله این آثار می‌توان به مقاله خوانش پسااستعماری تجربه مهاجرت در *رمان أصابع لولیتا اثر واسینی الأعرج* از دیدگاه هومی بابا نوشته سید حسن فاتحی و دیگران (۱۳۹۵ ه.ش)، مقاله بررسی هویت پسااستعماری در *رمان مملکة الفراشة اثر واسینی الأعرج* با تکیه بر دیدگاه هومی بابا به قلم راحیل سن سبلی و سید حسن فاتحی (۱۳۹۶ ه.ش) و مقاله چند مؤلفه پسااستعماری در *رمان موسم الهجرة إلى الشمال اثر طیب صالح* نوشته هادی نظری منظم (۱۴۰۰ ه.ش) اشاره کرد. همچنین جستجوی نویسندگان نشان می‌دهد، تاکنون پژوهش‌هایی با محوریت آثار «کجه‌جی» صورت گرفته است که عبارتند از:

- مقاله *بازنمایی فضای سوم در رمان الحفيدة الأمريكية نوشته إنعام کجه‌جی* از فاطمه اعرجی و شهریار نیازی (۱۳۹۸ ه.ش) که در آن پژوهشگران به بررسی هویت التقاطی و چندپاره شخصیت اول داستان پرداخته‌اند. این مقاله در بخش مبانی نظری با جستار حاضر مشترک است و تحلیل‌های اصولی و متقنی براساس نظر «هومی بابا» ارائه می‌دهد. تفاوت اثر اعرجی و نیازی با مقاله حاضر غیر از بستر تحقیق در نوع استفاده از مفهوم «فضای سوم» است. درحالی‌که نویسندگان، هویت یک مهاجر را در ارتباط میان دو فرهنگ میزبان و مادری مقایسه می‌کنند، مؤلفان مقاله حاضر کاربست فضای سوم را در میان دو مهاجر در فرهنگ میزبان مورد پژوهش قرار داده‌اند.

- مقاله *الآخر الأمريكي في الرواية العراقية المعاصرة: رواية الحفيدة الأمريكية لروائية إنعام کجه‌جی* به قلم هادی نظری منظم و دیگران (۱۴۰۱ ه.ش)؛ اثر مذکور تصویر دیگری آمریکایی را در یکی از رمان‌های «کجه‌جی» مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که موضع شخصیت اصلی داستان (من عراقی) در مواجهه با دیگری آمریکایی میان رد و انکار، محافظه کاری و توافق در نوسان است. تفاوت در رویکرد پژوهشی و بستر تحقیق از وجوه تمایز اثر مذکور با مقاله حاضر است.

- مقاله *واکوی انتقادی گفتمان هویت در رمان بازمانده إنعام کجه‌جی* نوشته نرگس علیزاده و دیگران (۱۴۰۳ ه.ش)؛ نویسندگان در این مقاله گفتمان هویت را براساس نظریه «فرکلاف» مورد تحلیل و بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که گفتمان حاکم بر رمان متأثر از پیشینه خانوادگی و اعتقادی نویسنده و شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه و در تناسب با روابط قدرت در عراق در خلال

1 -Ambivalence

2- Mimicry

3 -Third Space

نیمه دوم قرن بیستم شکل گرفته‌است. علی‌رغم آن‌که هم در نوشتار حاضر و هم در مقاله علیزاده و همکاران تأکید بر هویت و چگونگی شکل‌گیری و بازسازی آن است، نظرگاه‌های مختلفی که مؤلفان در هر دو جستار اتخاذ کرده‌اند، باعث شده‌است تا نتایج مختلفی حاصل شود.

- پایان‌نامه نقد جامعه‌شناختی رمان‌های *إنعام کجه‌جی* نوشته علیرضا آهن‌کار (۱۳۹۵ ه.ش)؛ همان‌گونه که از عنوان این اثر برمی‌آید، رویکرد پژوهشی آن مبتنی بر نقد جامعه‌شناختی است که با رویکرد تحقیق حاضر به کلی متفاوت است.

آنچه در ادامه به آن پرداخته خواهد شد، از چند جهت حائز اهمیت است. در بخش تئوریک تلاش مقاله در ایجاد نزدیک‌ترین فهم به نظریه «هومی بابا» است تا در خلال آن نتایج جدیدی از متن حاصل شود و نکته‌ای به دانش نظری این حوزه افزون گردد. در بخش انتخاب اثر نیز روایت رمان حاوی بن‌مایه‌های قوی مطالعات «دیاسپورا» است و این نکته می‌تواند صحت نتایج حاصل‌شده را تأیید کند. در نتیجه تحقیق پیش‌رو همان‌قدر که بر دیدگاه‌های نظریه‌پردازی نام‌آشنا و معتبر و روایت نویسنده‌ای برجسته و شناخته‌شده تکیه دارد، به همان اندازه می‌تواند بدیع باشد و نتایج نوینی را ارائه دهد.

۱-۲. معرفی نویسنده و خلاصه رمان

«إنعام کجه‌جی» (متولد ۱۹۵۲م) یکی از نویسندگان برجسته معاصر عراقی است که در غرب به‌عنوان روزنامه‌نگار و در خاورمیانه در جایگاه رمان‌نویسی توانمند شناخته می‌شود. او که برای رمان *الطشاری* یا *تکه پاره‌های من* به جمع فهرست کوتاه جایزه بوکر عربی (۲۰۱۳م) راه یافته و برای *النبیذه* در سال ۲۰۱۹م به همین افتخار نائل آمده‌است، دیدگاهی نوین به خاورمیانه و تاریخ معاصر آن دارد و می‌کوشد تا جنبه‌های نادیدنی آن را از زبان زنانی به تصویر بکشد که درک متفاوتی از زیست در خاورمیانه و خارج از آن داشته‌اند.

رمان *النبیذه* داستان شخصیت «تاجی (تاج‌الملوک) عبدالمجید»، دختر ایرانی‌تبار عراقی را بازگو می‌کند که در طول عمر خود درگیر حوادثی است که در طول قرن بیستم در خاورمیانه رخ داده‌است. او در جوانی به واسطه حربه خبرنگاری در عراق شهرت می‌یابد. پس از وقوع کودتا در عراق و تحولات بنیادین ناشی از آن به پاکستان می‌رود تا در آنجا آینده کاری خود را با کار در رادیو رقم بزند. در کراچی با جوانی فلسطینی به نام «منصور البادی» آشنا می‌شود که او نیز به‌علت شرایط خاورمیانه و خصوصاً بحران فلسطین ترک وطن کرده‌است. در کراچی علاقه‌ای میان «تاجی» و «منصور البادی» شکل می‌گیرد، اما این عشق با بازگشت «تاجی» به ایران بی‌فرجام می‌ماند. در ایران «تاجی» با «فرهاد» آشنا می‌شود و با فرزندی که از او در شکم دارد، راهی فرانسه می‌شود. در این بین، مکاتبات میان «تاجی» و «منصور» چنان رشته‌ای، آن‌ها را متصل نگاه می‌دارد. اگرچه هر دو به اقتضای شرایط از یکدیگر دور

می‌مانند، اما عشق میان آن‌ها تا کهن‌سالی‌شان ادامه می‌یابد. «منصور» که مانند «تاجی» از خاورمیانه گریخته و به کشوری در آمریکای جنوبی پناه آورده با آن‌که صاحب همسر و فرزند است، عشق سال‌های جوانی را از یاد نبرده‌است. روایت رمان از سال‌های پیری «تاجی» در پاریس و هم‌نشینی او با دختری عراقی به نام «ودیان» که خود در اثر ترومای تجاوز و از دست‌دادن شنوایی مجبور به مهاجرت شده‌است، آغاز می‌شود و سرگذشت «تاج‌الملوک» را بیان می‌کند. دیدار نافرجام او و «منصور البادی» نقطه پایان این روایت است. جایی که گویی «تاجی» پس از سال‌ها زیستن در کالبدی فرتوت با روحی جوان توان ادامه‌دادن را به یکباره از دست می‌دهد. با آن‌که شخصیت‌های اصلی این رمان شخصیت‌های ساختگی هستند، وقایع، رویدادها و شخصیت‌های فرعی کاملاً مبتنی بر واقعیت‌اند. حوادث مهمی چون کودتا در عراق، جنگ عراق علیه کویت و دیگر تحولات قرن بیستم زندگی شخصیت‌های داستان را دگرگون می‌کند.

۲. بحث و بررسی

۱-۲. هویت به مثابه یک فرآیند: لزوم بازتعریف هویت در نظریه‌های پسااستعماری

بررسی هویت مهاجر در وهله اول نیاز به بازتعریف هویت در قالب نظریه‌های جدید دارد. لزوم بازتعریف «هویت» برای نظریه‌پردازان حوزه مطالعات مهاجرت تا حدی ضروری بوده‌است که «استوارت هال» یکی از اندیشمندان اثرگذار حوزه دیاسپورا و مطالعات فرهنگی رسالت خود را بر آن می‌داند که در مقالاتی با تعریف مفهومی به نام «هویت فرهنگی» و مطالعه در زمانی آن، دو برداشت متفاوت را ارائه دهد. در تعریف اول که فهم پیشینی محققان از هویت بر مبنای آن است، هویت یک خود مشترک میان یک قوم یا یک گروه است که پیشینه تاریخی ثابتی دارد و این تاریخ مشترک، مردمان درون این گروه را به هم مرتبط می‌سازد. این نوع هویت، قالب‌های فرهنگی غیرقابل انعطافی دارد که سوژه فرهنگی را در جایگاه یک ابژه تماماً منفعل در برابر تاریخی که از سرگذرانده‌است، قرار می‌دهد. اما این نوع هویت فرهنگی انعطاف‌ناپذیر با خوانش‌های جدیدی که از تاریخ اقلیت‌ها صورت گرفته‌است، در تضاد است. تحمیل تاریخی که از یک سو تماماً شکوه و افتخار عرضه می‌کند و از سویی دیگر با قرارگیری در دوره استعمار و کنش‌های بینا فرهنگی از فرهنگ بومی یک قربانی قدرت می‌سازد، پر از شکاف‌هایی است که نمی‌تواند از نقد تاریخ‌دانان و پرسش منتقدان جان سالم به در ببرد. مسئله آنجایی شکل می‌گیرد که سوژه‌ها در طول زندگی خود به یک شکل و اندازه نخواهند ماند؛ تعریف دوم نگاه به گذشته را تصحیح می‌کند و سؤال هویت را از «ما واقعاً چه هستیم» به «ما تبدیل به چه می‌شویم» تغییر می‌دهد (هال و گراسبرگ، ۱۳۹۶ ش، ص ۱۲۳-۱۲۶).

در تعریف دوم، هویت دیگر قالبی از پیش تعیین شده نیست و به جای آنکه «محصول» یک فرهنگ باشد، «فرآیند» است. به بیان دیگر، مسئله هویت برای سوژه فرهنگی، نه «بودن» که «شدن» است (همان، ص ۱۲۶). به گفته «هال»، «برخلاف ثبات ابدی در برخی گذشت‌های اولیه، هویت‌ها سوژه‌هایی برای بازی مستمر تاریخ، فرهنگ و قدرت هستند. برخلاف اصل احیای حرف گذشته که منتظر کشف شدن می‌ماند و هنگامی که کشف شدند منظور ما از خودمان را به صورت ابدی تأمین می‌کرد، هویت‌ها نام‌هایی هستند که ما به روش‌هایی متفاوت و توسط موقعیت خودمان، درون روایت‌هایی از گذشته موقعیت‌مند ارائه می‌کنیم» (شیرزادیان، ۱۳۸۸ش، ص ۱۲۶-۱۲۷).

در نتیجه، هویت فرهنگی مانند هر مفهوم فرآیندمحور دیگری از یک غایت از پیش مشخص تهی می‌شود. خالی کردن این مفهوم از یک «مدلول (مفهوم) استعلایی» امکان تغییر را برای سوژه فراهم می‌کند. در این بین، تجربه مهاجرت برای هویت‌های مهاجر شرایط خاص‌تری را رقم می‌زند، زیرا مهاجرت برای آن‌ها همواره یک جدایی عمیق از فرهنگی تک‌ساحتی و تک‌خطی است که نگاه به گذشته باشکوه را در سوژه‌ها تقویت می‌کند (همان، ص ۱۲۹). تجربه جدایی به سوژه این امکان را می‌دهد که همواره بر روی دو خط حرکت کند. گسست فرهنگی همواره او را نسبت به وضعیت حال هشیار می‌کند و هویت گره‌خورده به فرهنگ سرزمین مادری او را در خط سیر تاریخی نگاه‌می‌دارد. بنابراین هویت مهاجر دیگر نه کاملاً به فرهنگ میزبان و نه کاملاً به فرهنگ سرزمین مادری تعلق ندارد. او هم برای فرهنگ سرزمین میزبان و هم برای فرهنگ سرزمین مادری «دیگری» محسوب می‌شود. «دیگری بودگی» چنان‌که به تفصیل مورد بحث قرار خواهد گرفت، عنصر مهم هویت مهاجر است. او با تولید ارزش‌های سرزمین مادری درعین قرارگیری درمیان فرهنگ سرزمین میزبان، دائماً در حال تولید ارزش‌های منحصربه‌فردی است که از تجربه‌اش در امتزاج فرهنگ‌ها نشأت می‌گیرد. به بیان «هال» «هویت‌های دیاسپورایی هویت‌هایی هستند که دائماً در حال تولید و بازتولید خودشان از نو و از طریق دگرگونی و تفاوت هستند» (همان، ص ۱۴۲-۱۴۳).

ارائه نظر «هال» پیش از معرفی تئوری «بابا» به عنوان محور اصلی این مقاله با این هدف صورت گرفته‌است که یک تعریف پیشینی و مورد قبول مؤلفان این مقاله از مفهوم «هویت» و «هویت مهاجر» را بیان کند. به دیگر بیان، مؤلفان این مقاله بر این باورند که پذیرش تعریف هویت مهاجر به عنوان فرآیندی که دائماً در حال دگرگونی است و در مرز میان فرهنگ مهاجر و میزبان قرار دارد، این امکان را فراهم می‌آورد تا از خلال نظریه «بابا» بتوان به درک جدیدی از ویژگی‌های هویت مهاجر دست‌یافت.

۲-۲. رابطه میان استعمارگر و استعمارشده از نظر «هومى بابا»

«هومى بابا» یکی از نظریه‌پردازان شناخته‌شده در مطالعات پسااستعماری و ادبیات مهاجرت است. مشهورترین کتاب او موقعیت فرهنگ^۱، منبع اصلی نظریه‌های او در حیطه نقد پسااستعماری و مطالعات فرهنگی محسوب می‌شود. مبحث اصلی او در این کتاب با نقد نظریه‌های انتقادی اروپامحور^۲ و نقدی بر تمامیت‌خواهی این نظریات آغاز می‌شود. از منظر «بابا» در این نوع آثار، فرهنگ غیراروپایی همواره به عنوان یک «دیگری» باقی می‌ماند (عضدانلو، ۱۴۰۰، ص ۳۹۱) که در انتهای یک «افق تفسیری»^۳ قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، نظریه‌پرداز اروپایی همواره این فرهنگ‌ها را به عنوان یک منبع الهام در نظر دارد، اما به آن‌ها اجازه «ابراز» نمی‌دهد. گویی این فرهنگ‌ها همواره در خدمت او هستند و به موضوعی برای مطالعه و حصول دانش تبدیل می‌شوند (بابا، ۲۰۰۷، ص ۴۶). در نتیجه استعمارگر مدام در مرزهای فرهنگی این فرهنگ‌های غیراروپایی در رفت‌وآمد است تا برتری همه‌جانبه خود را اثبات کند. بدین ترتیب با اصرار استعمارگر بر ایجاد تثبیت فرهنگ خود و استیلای آن بر فرهنگ «دیگری» آنچه حاصل می‌شود نه ثبات که عصیان و تعارض است (عضدانلو، ۱۴۰۰، ص ۳۸۵).

برخلاف انتظار استعمارگر، هویت فرهنگ استعمارشده هرگز پذیرای سیطره همه‌جانبه استعمارگر نیست و با آن که پذیرش فرهنگ استعمارگر بخشی از فرآیند استعمار است، شکاف‌های فرهنگی و تضادهای ایجاد شده در خلال گفتگو میان دو فرهنگ خود را بروز می‌دهد. سوژه استعمار شده در مواجهه با فرهنگ جدید به جای پذیرش بی‌چون‌وچرا دست به ترجمه فرهنگی می‌زند. فرآیند ترجمه فرهنگی در لایه‌های مختلف هویت اتفاق می‌افتد. این فرآیند از طریق قرارگیری در چارچوب‌های نظام معنایی هویتی که با آن مواجه شده‌اند، شکل می‌گیرد به‌طوری‌که شخصیت در مواجهه با فرهنگ برساخته، کاراکتری منطبق با فرهنگ مقابل از خود بروز می‌دهد. به فرآیند خلق اشکال گوناگون تفرهنگی برای ایجاد برساخت هویتی «هیبریدی» (آمیختگی) گفته می‌شود (بیرن، ۲۰۰۹، ص ۳۳). در آمیختگی فرهنگی، مهاجر فرم هویتی را که برای بازسازی خود انتخاب کرده است، به‌صورت آگاهانه تغییر می‌دهد؛ یعنی او خود برخی خصوصیات را سلب و خصوصیات دیگری را جایگزین می‌کند. این فرآیند هویت‌سازی، درست در لبه مرز میان فرهنگ مبدأ و مقصد اتفاق می‌افتد. نکته قابل توجه میل بی‌پایان سوژه به تغییر در این جایگاه است. سوژه در هر حال هویت خود را بازیابی می‌کند. مفهوم «سنت» در نگاه اول مفهومی است که سوژه را پایبند به گذشته و هویت تاریخی خود می‌کند، اما از نظر «بابا» این وابستگی به گذشته نیز حقه‌ای

1 The Location of Culture

2 Eurocentric

3 Exegetical Horizon

برای بازنمایی اقتدار است. این حقه باعث می‌شود احساس یکی‌شدن^۱ با محیط که به هویت مهاجر از طریق نشانه‌های فرهنگی القا می‌شد، تضعیف شود. مهاجر در این حالت هویت خود را به چالش می‌کشد و مورد پرسش قرار می‌دهد(بابا، ۲۰۰۷م، ص ۵۱).

در این چالش البته دو فرهنگ برای چیرگی مبارزه نمی‌کنند و مفاهیمی که در این فضا شکل می‌گیرند قابل ارجاع به چند مرجع فرهنگی هستند. در نتیجه مهاجر همواره در آستانه میان دو فرهنگ و فضای مرزی میان آن‌ها در حال دادوستد مفاهیم است. البته مداخله فرهنگ‌ها به معنای وجود یک سنتز و برآیند کلی و از پیش تعیین‌شده نیست. مداخله فرهنگ‌ها در این فضای آستانه‌ای تعلیق‌آمیز، موسوم به فضای سوم، درک سنتی از مفهوم فرهنگ را به کلی می‌شکند. بدین ترتیب که مواجهه سوژه استعمارشده/مهاجر با استعمارگر/میزبان موجب تلاقی دو فضای کاملاً مختلف بایکدیگر می‌شود. هرکدام از این دو فضا در واقع، جهان خاص متعلق به آن دو و متشکل از تاریخ، فرهنگ، زبان و دین آن‌ها است که در فضایی به نام «فضای سوم» با یکدیگر مواجه می‌شوند(العارف، ۲۰۱۵م، ص ۱۶۶). به دیگر بیان، فضای سوم تلفیق فضای اول(فرهنگ بومی استعمارشدگان) و فضای دوم(فرهنگ هژمونیک استعمارگران) است که در آن آمریت مطلق استعمارگر از بین می‌رود و در نتیجه آن شکاف‌های فرهنگی در فضای هژمونیک که پیش‌تر استعمارگران برای تسلط هرچه بیشتر بر سوژه استعماری به وجود آورده بودند، پدید می‌آید که خود روایتی نو از فضای استعماری است(عضدانلو، ۱۴۰۰ش، ص ۳۸۳). این فضا بهترین بستر برای مشاهده هویت التقاطی و چندپاره است. «بابا» برای خلق این فضا بسیار از مفهوم «تفاوت»^۲ دریدایی الهام گرفته‌است. همان‌طور که این مفهوم از «دریدا» بر تمایز و تضاد به صورت همزمان تأکید دارد. از منظر «بابا» فضای سوم به صورت همزمان فضای ترجمه و مذاکره است. فرهنگ دیگر به عنوان مفهومی یک‌پارچه و گسترده درک نمی‌شود. فهم فرهنگ برخلاف مفهوم سنتی رایج آن، درک ما از هویت تاریخی خود را نیز زیر سؤال می‌برد. یکپارچگی، متحدالشکل بودن و همچنین اصالت فرهنگی تاریخی تنها در آیین‌های ملی اقوام باقی می‌ماند و دیگر مفهومی «هویتی» تلقی نخواهد شد. درک ما از فرهنگ در فضای سوم درکی است که یکپارچگی، برتری و خلوص آن را به چالش می‌کشد. جایگاه فرهنگ و اصالت فرهنگی در این درک جدید کاملاً متزلزل است(بابا، ۲۰۰۷م، ص ۵۲). در این شرایط، «بابا» از پذیرش «هویت ترمیم‌شده و متمرکز» سر باز می‌زند(هدارت، ۲۰۰۹م، ص ۶۰). در حقیقت سوژه مهاجر در فضای بیناشارانه‌ای لایتناهی‌ای قرار دارد که از طریق آن هم به واسطه بندهای تاریخی خود را متمایز از جامعه میزبان تلقی می‌کند و هم با قرار گرفتن از شرایطی که او را به تقلید ناقص از

1 Homogenize

2 Différance

فرهنگ میزبان وامی دارد، نشانه‌های آن فرهنگ را از آن خود می‌کند. ذکر این نکته ضروری است که فضای سوم به واسطه ماهیت سیال و تزلزل پذیرش هرگز فضایی برای درک جداگانه فرهنگ‌ها نیست. آنچه در این فضا دیده می‌شود، برخورد دو فرهنگ است که در هر لحظه در حال بازتولید خود هستند.

۳-۲. تحلیل هویت مهاجر در رمان/النبیة

پیش از ورود به بخش تحلیلی مقاله، ذکر این نکته ضروری است که هویت مهاجر در این رمان از ساختاری بسیار پیچیده و چندلایه برخوردار است. افزون بر این، تأکید دوباره بر این نکته ضروری است که رمان/النبیة بیش و پیش از آن که رمانی مبتنی بر رابطه میان مهاجر و میزبان (استعمار شده و استعمارگر) باشد، رمانی برپایه ارتباط میان مهاجرها در بطن فرهنگ استعمارگر است. لذا واضح است که تحلیل هویت مهاجران و ترسیم فضای سوم با تمام ویژگی‌هایی که برای آن برشمرده می‌شود، سوییۀ بینامه‌جری پیدا می‌کند و این فرض را در ذهن قوت می‌بخشد که در این فضا همان‌طور که مهاجر و میزبان غیرقابل امتزاج هستند، میان دو مهاجر نیز خلأیی قابل تأمل حاکم است که آمیختگی این دو را نیز غیرممکن می‌کند. اما پیش از آن که هویت شخصیت‌های مهاجرگونه در این رمان در تقابل مشخصی با دیگر شخصیت‌ها قرار داده شوند، تحلیل هریک از آن‌ها در جایگاه خودشان ضروری می‌نماید. درحقیقت فهم حاصل شده از روابط بینامه‌جری در گرو بینش گسترده‌ای است که از درک هریک از آن‌ها در بافتار دیاسپورا به دست می‌آید. لذا در ادامه ابتدا به شخصیت هریک از آن‌ها و سپس به روابط بینامه‌جری پرداخته خواهد شد.

۱-۳-۲. تحلیل هویت‌های مهاجر در جایگاه خود

۱-۳-۲-۱. تلاش برای تمایز: شخصیت «تاج‌الملوک»

«تاج‌الملوک» شخصیت اصلی رمان است و آنچه در جای‌جای رمان دیده می‌شود، اصرار نویسنده برای متمایز بودن او از دیگران است. «تاج‌الملوک» در وطن خود، عراق، چندان تابع قوانین عرفی نیست و همواره سعی دارد خود را از دیگر زنان متمایز جلوه دهد. بخشی از تلاش او برای شناخته شدن به روحیۀ سرکش او بازمی‌گردد و آنچه رمان اصرار دارد آن را «آزادی» (کجه‌جی، ۲۰۱۷م، ص ۱۲۰ و ۲۲۶) بنامد. در واقع تلاش برای ایجاد هویتی متمایز در فرهنگی است که میزبان کودکی مهاجر چون او به حساب می‌آید. او با قرارگیری در هریک از فرهنگ‌هایی که او را به عنوان مهاجر می‌پذیرند بر تمایز خود و شناساندن خود به عنوان «دیگری» تأکید می‌کند؛ خواه این فرهنگ فرهنگ عراقی باشد که از کودکی در آن پرورش یافته و به صورت مخالفت با پوشش مرسوم عبا خود را نشان می‌دهد (همان، ص

۴۸)، خواه فرهنگ ایرانی که فرهنگ اجداد مادری اوست و خواه فرهنگ فرانسوی که آخرین فرهنگی است که به آن پناه می‌برد (همان، ص ۴۲).

همان‌گونه که ملاحظه شد، سوژه مهاجر با عدم تبعیت از رسوم فرهنگ میزبان، عدم قطعیتی به وجود می‌آورد که از آن به نام «آزادی» یاد می‌شود. خواننده در این رمان، گاه‌وبی‌گاه منتظر است تا «تاج‌الملوک» قانونی را زیرسؤال ببرد یا در فرهنگی یکدست به صورتی شاخص هویدا گردد. این «دیگربودگی» و تلاش برای شناساندن خود به عنوان «دیگری» که از نظر «بابا» حربه مهاجر برای سربرکشیدن در برابر فرهنگ میزبان است، در اینجا به اشکال مختلفی ظاهر می‌شود. او اقتدار فرهنگی فرهنگ میزبان را به زیر می‌کشد و درحالی‌که خود هیچ تمایلی به درآمیختگی با فرهنگ میزبان نشان نمی‌دهد، تمایل فرهنگ میزبان برای یکدستی را هم به عقب می‌راند. «تاج‌الملوک» در طول عمر خود به عنوان یک سوژه «شرقی» همواره مورد توجه استعمارگر است، اما بازتعریف او از هویتش در هر موقعیت با موقعیت دیگر متفاوت است. گویی با هربار مواجهه با فرهنگی نو تعریف هویتی «تاجی» از خودش دگرگون می‌شود و این عدم قطعیت در ساحت زبانی به اوج خود می‌رسد.

بخشی از این عدم قطعیت که رمان تأکید بسیاری بر آن دارد، بازی‌های زبانی است. «تاجی» برای به چالش کشیدن اقتدار فرهنگی بر چندزبانگی خود تأکید می‌کند و هر جا که مخاطب گمان کند او به طور کامل جذب فرهنگ میزبان شده درصدد برمی‌آید تا با ایجاد تغییری در زبان، این قطعیت را نقض کند. این ایجاد تمایز از طریق زبان گاه در یک زبان واحد رخ می‌دهد:

«هو یستفسر بلغة شعبية وهي تردّ بعربية مشغولة. تستعرض معرفتها باللغة لأنها رأسمالها. لم تملك سوى ما افتكته من دنیاه من فرص ومواهب» (کجه‌جی، ۲۰۱۷م، ص ۶۷-۶۸).

و گاه از طریق جهش میان زبان‌های گوناگون خود را بروز دهد:

«أكتب لها بالإنكليزية لأنها قد تكون نسيت العربية، ثم تفاجئني أحياناً برسالة بليغة مكتوبة بخطّ فارسي منمنم، وبتعابير مستلّة من التراث مع استشهادات من الشعر القديم» (همان، ص ۳۰).

یا اینکه به شیوه‌ای منحصربه‌فرد زبان سومی را وارد می‌کند تا از زبان‌هایی که در رابطه میان سرزمین مادری و میزبان فراگرفته به آن پناه ببرد:

«منه أخذت عربيتها التي ستفقد الكثير منها بعد إقامتها المديدة في باريس. يوم قرأت نجمة لكاتب ياسين، شعرت بالغيرة. لن تعرف كيف تأتي بمثلها. عتبوا عليه لأنه يكتب بالفرنسية. هذي غنيمة من المستعمر. جرّبت أن تكتب بالإنكليزية رواية ذات أجواء عربية، لكنها صرفت نظراً. حياتها فصول من روايات متلاحقة. تلهث وراء وقائعها فلا يبقى وقت للتدوين» (همان، ص ۱۴).

از منظر بسیاری از منتقدان پسااستعماری، زبان ملموس‌ترین معیار برای ایجاد همانندی و تفاوت است (مدرسی، ۱۳۹۳-هش، ص ۸۴). «تاجی» در میان موقعیت‌های گوناگونی که به‌دست می‌آورد، زبان را به‌عنوان ابزاری می‌بیند که چیرگی یک فرهنگ واحد را به‌واسطه آن زیرسؤال ببرد. به همین علت، نمایش توانایی چندزبانی در این رمان به وفور یافت می‌شود:

«بعیش فیها خبراء أجنب ومهندسون إیرانیون تلقوا تعلیمهم فی الخارج ویرطنون مثل الأجانب. أحبّ أن ترطن معهم بالإنکلیزیه. أما حین تقرّر أن تلعب ورقتها الکبیره، وتخطف الأنظار، فإنها تلقی بفارسیه مطهّمة مقاطع من شعر عمر الخیام. کان السید عبدالمجید بارعاً فی اللغتين. تنتقل إلى مکرّ مفرّ مُقبلٍ مُدبرٍ معاً بعربیة صافیة فیدوخ سامعوها» (کجه جی، ۲۰۱۷م، ص ۲۳۳).

بخش قابل‌توجهی از این بازی‌های زبانی که در فرآیند هویت‌یابی کاربرد می‌یابد، در جایگزین کردن نام‌ها خودنمایی می‌کند. «تاجی» از نامی به نام دیگر کوچ می‌کند و هنگامی که در فرهنگی جدید قرار می‌گیرد، یکی از پلهایی که او را به هویت گذشته متصل نگاه می‌دارد، نامی است که از فرهنگ سرزمین مادری نگاه داشته است:

«حذفت الملوك وصارت تاجي عبدالمجید الشریفی، لكنّ البنّت لم تحبّ اختصار اسمها. تتمرّد ولانترّد علی من ینادیها بنصفه. تُدرک بذکائها المبکّر أنّ ذاك الاسم هو کلّ ما تبقى من حیاتها السابقة. تاج الملوك حلیتها وإرثها، علامة تمیّزها» (همان، ص ۵۶).

درحقیقت هویت تاریخی‌ای که سوژه مهاجر با خود به سرزمین میزبان می‌کشد برای «تاجی» در نام او خلاصه شده است. فضای زبانی شکل‌گرفته میان استعمارگر و استعمارشده در «تاجی» او را تا مرز همانندی پیش می‌برد، اما آنچه او را از آمیختگی همه‌جانبه با فرهنگ میزبان بازمی‌دارد، نام اوست. درحقیقت در روایت «تاجی» هویت مرزی او در کنش‌های متعددی به سرزمین میزبان نزدیک است، اما آنچه تبدیل‌شدگی او را به چالش می‌کشد، نام دوبخشی اوست که او را به سرزمین مادری پیوند می‌زند و از آمیخته‌شدن با سرزمین میزبان برحذر می‌دارد.

۲-۳-۱. آمیختگی با تروما: شخصیت «ودیان»

پیشینه‌ای که از این شخصیت در رمان بیان می‌شود آمیخته با ترومایی است که زمینه مهاجرت او را فراهم آورده است. نکته قابل‌توجه در تجربه مهاجرت، شباهت آن به روان‌زخم است. سوژه مهاجر ممکن است به علت گسست ناگهانی از جغرافیا و زمان دچار نوعی تروما شود که آمیخته با احساس سوگواری و درد است. اما آنچه «ودیان» را از دیگر سوژه‌های استعماری متمایز می‌کند نه احساس ترک‌کردن وطن که احساس طردشدگی است؛ گویی رها کردن نه از سوی مهاجر که از سوی سرزمین مادری رخ داده است. «ودیان» که تجربه ناشنواشدن با جسمی تیز، آزار جنسی و سپس طردشدگی از سوی اعضای خانواده و

معشوقش را از سرگذرانده‌است، با مهاجرت اجباری و ورود به سرزمین میزبان فرصتی پیدامی‌کند تا لایه‌های هویتی خود را از بند سرزمین مادری آزاد کند. سوگواری او کنشی در راستای دوری از سرزمین مادری نیست و آزدگی‌اش از وطن نتیجه‌ای جز تسلیم ابتدایی در برابر لطفی که فرهنگ میزبان به او کرده‌است، ندارد. گویی این راندگی از سوی سرزمین مادری و مواجهه با آغوشی باز در سرزمین میزبان، برای او فرصتی طلایی برای هضم چیزی است که از سرگذرانده‌است. هویت «ودیان» آمیخته با نفرت غریبی است که از سرزمین مادری با خود حمل می‌کند. او از سویی نمی‌تواند خود را از این نفرت رها کند و از سوی دیگر نمی‌تواند از مفهوم وطن به‌طورکلی تهی شود. راهکار «ودیان» برای مواجهه با ترومایی که از سرگذرانده و مهاجرت اجباری‌اش تغییر استعاره وطن است. وطن برای او در دو بُعد به صورت موازی کارکرد دارد. بُعد اول که همان لایه هویتی است که وطن را به مثابه جغرافیا می‌بیند و از آن پیایی ابراز انزجار می‌کند. این سویه برای «ودیان» در احساس دوگانه نسبت به بغداد هویدا می‌شود و وطن به مثابه مکان به ابژه‌ای برای نفرت‌ورزی تبدیل می‌شود. اما همچنان‌که بُعد مکانی سرزمین‌مادری رابطه او را با فرهنگ میزبان می‌سازد، استعاره دیگری هویت «ودیان» را به آن گره می‌زند. وطن «ودیان» در مادر مجسم می‌شود (کجه‌جی، ۲۰۱۷م، ص ۲۱۹). در نتیجه جاذبه غیرقابل انکار نسبت به سرزمین مادری دالی نو برای ظهور می‌یابد و از این طریق هویت «ودیان» را در تزلزلی همیشگی نسبت به مفهوم «سرزمین مادری» نگاه‌می‌دارد. تقابل این دو دال برای این مدلول در جملات زیر قابل مشاهده است:

«مهمتی کانت صعبة، معلّمة موسیقی نصف طرشاء. لكنها الوظيفة التي ساعش منها وأساعد والدتي؛ عدا ذلك، ما كنت رغبة في سماع أي خبر يأتي من ذلك البلد. هذا هو صممي المختار. ثم يأتي ما يشوش اختياري. وحين تُعذّبي غربتي هنا، تعود بي أفكاري أيام واعدة هناك» (همان، ص ۲۲۰).

راه او برای اثبات دیگربودگی با آنچه پیش‌تر درباره «تاجی» گفته شد، کاملاً متفاوت است. چنان‌که گفته شد، «تاجی» همواره در پی خلق فضایی است که تمایز خود را با دیگران به آن‌ها نشان بدهد، در نقطه مقابل، «ودیان» در پی ایجاد فضایی درونی است که در آن به موازات آن‌که خود را همسو با فرهنگ میزبان نشان می‌دهد و در جایگاه ابژه‌ای استعمارشده قرار می‌گیرد که فرهنگ استعماری همواره رؤیای نجاتش را داشته‌است، در عین حال ایجاد هرگونه یکپارچگی را زیرسؤال می‌برد. درواقع فضای سومی که «ودیان» می‌سازد، نه فضایی بیرونی که خلایی درونی است. او به فرهنگ میزبان اجازه می‌دهد که تا حد امکان به او نزدیک شود، اما دقیقاً در نقطه‌ای که پذیرشی همه‌جانبه از سوی این فرهنگ صورت گرفته و میزبان الطافش را همه‌جانبه به سوی او روان داشته، «ودیان» آن را زیرسؤال می‌برد و ارتباط را می‌گسلد. او که در تمام طول درمان در پاریس خود را در اختیار پزشکان فرانسوی قرار داده و به نظرش تبدیل به طفل معلولی شده‌است که با او گدایی می‌کنند (کجه‌جی، ۲۰۱۷م، ص ۱۹۱)، به محض آن‌که به‌رایگان صاحب دو سمعک ارزشمند می‌شود، به این نتیجه می‌رسد که «ناشنوایی نعمتی است» (همان، ص ۱۹۴). او عامدانه بر انزوای خود اصرار

می‌ورزد و در پی آن از این فضا با نام «حاشیۀ ابهام» (همان، ص ۳۳) نام می‌برد. این فضا برای «ودیان» فضایی بینافرهنگی است که به شدت با احساسات دوگانه و نسبت به سرزمین مادری به صورتی که پیش‌تر گفته شد، درآمیخته است. مواجهۀ با ترومای سرزمین مادری از سویی و تمایل ناخودآگاه او برای رفت‌وبرگشت به ریشه‌های فرهنگی در کشاکشی پی‌درپی به دنبال ایجاد یک برآیند هستند، اما این برآیند ممکن نمی‌شود مگر در مواجهۀ با سرزمین میزبان که خود تقابلی جداگانه می‌طلبد.

۳-۱-۳-۲. در جستجوی وطن جایگزین: «منصور البادی»

در میان سه شخصیت اصلی این رمان، «منصور البادی» بیشترین هیبریدیتی را تجربه می‌کند. بازسازی مفهوم سرزمین مادری و سرزمین میزبان در هویت این سوژه مهاجر به مفاهیمی مانند اصالت، یکپارچگی، برتری و خلوص گره خورده است. «البادی» در ذهن رؤیای سرزمین عربی را می‌پروراند. مفهوم سرزمین مادری برای او نه مفهومی شخصی و آمیخته با استعاره‌های شخصی‌سازی‌شده که مفهومی ایده‌آل و تاریخی است. درحقیقت «البادی» با تصور یک آیندۀ اساطیری و ارتباط دادن آن با گذشته‌ای اساطیری، سرزمین مادری را از واقعیتی که وجود دارد، خالی می‌کند. او در پی ایجاد مفهومی واحد و ازلی-ابدی از سرزمین‌های عربی است که حافظۀ تاریخی دیگر سوژه‌ها را به آیندۀ برتر گره بزند. این مفاهیم با قرارگیری او در بستر مهاجرت در آستانۀ دگرگونی قرار می‌گیرند. او که از سوی دیگر تعارض مفاهیم ایده‌آل خود را با واقعیت ناشی از حضور نیروهای استعماری و به زیرسلطه کشیده‌شدن فرهنگ استعمارشده درک می‌کند، به تزلزلی همیشگی می‌رسد؛ تزلزلی که از سویی به احساس نوستالژیک او نسبت به سرزمین مادری گره خورده است و از سویی حاصل فقدان واقعیتی افتخارآمیز است:

«لایدری منصور البادی کیف سیشرح هذه المتاهة، وماذا يكتب لشباب وبنات يتعدون عن النكبة. يولدون في جهات الأرض ويسمعون من آبائهم أنهم فلسطينيون. لا يعرفون فلسطين. كم تمنى لو يكون له حفيد مقدسي، يعود ليفتح البيت القديم. أي بيت؟ تحزن بناته حين تدمع عيناه كلما سمع تلك الأغنية. لا يفهم كلام فيروز وهي تصلي لزهرة المدائن» (کجه جی، ۲۰۱۷م، ص ۱۹۶).

راهکار «منصور» برای مواجهۀ با فرهنگ استعماری انتخاب شرایطی است که در این تبعید خودخواسته، بیشترین نزدیکی را به سرزمین مادری استعاریش داشته باشد. او که با تبعید دست‌به‌گریبان است، به جایی می‌رود که «کینۀ متجاوزان» را به دل گرفته باشند (همان، ص ۲۴۱). این احساس باعث می‌شود او با تکیه بر حس نوستالژی دائماً بخواهد نوعی این‌همانی میان کشور میزبان و سرزمین مادری برقرار کند:

«لم يفارقني، حتى سنة سبع وستين، إحساسي الكامل بانتمائي وأصلي. هناك وطن عربي كبير لم تَزده هجرتي تجذراً في تربة روحي. كنتُ أتَعَقَّبُ إلى جانب عملي التجاري في فنزويلا. كلُّ ما يتحدَّثُ في بلادنا أنه يقع هنا على الرصيف المقابل. هل كنتُ مجنوناً من معانين العروبة أم أنَّ اغترابي زرع بذرة الذنب في تربة ضميري؟» (همان، ص ۲۷۰)

تلاش نافرجام «منصور» برای برتری‌جویی نسبت به فرهنگ میزبان و نیز تبدیل کامل آن به فرهنگ عربی نشان می‌دهد، فرآیندی که «منصور» به صورت ذهنی انتخاب کرده، فرآیندی است که لازمه آن ترجمه فرهنگ میزبان به مهاجر است، اما اتفاقی که در عمل برای این شخصیت رخ می‌دهد، تلاش برای تطبیق‌پذیری و ثبات است. در حقیقت «منصور البادی» مهاجری است که سعی دارد به هر عنوان نوعی این‌همانی میان سرزمین مادری و سرزمین میزبان به وجود آورد، اما از ایجاد آن عاجز است.

۲-۳-۲. بررسی روابط بین شخصیت‌ها

۲-۳-۱. در فاصله میان شیفتگی و بی‌زاری: «تاج‌الملوک» و «ودیان»

پیش از این بیان شد که فضای سوم، فضایی بینابینی و بینافرهنگی است که به تعبیر «بابا» میان سوژه استعمارشده و استعمارگر پدید می‌آید، اما آنچه در این رمان بیشتر جلب‌نظر می‌کند فضایی است که میان مهاجران وجود دارد. این فضا بیش از همه خود را در رابطه میان «تاج‌الملوک» و «ودیان» نمایان می‌کند. اگرچه خطوط روایی متفاوتی برای سرنوشت هریک از این دو شخصیت تصویر شده، سرزمین مادری و سرزمین میزبان در زمان رؤیایی این دو یکسان است. در نتیجه فضای شکل‌گرفته میان این دو شخصیت در بستر مهاجرت است که انتظار می‌رود مفهوم واحدی از وطن را برای این دو تداعی کند. «بابا» معتقد است با ورود به محیط دیاسپورا مفهوم «ملیت» دچار دگرگونی می‌شود و در حقیقت ملیت بیش از آن‌که مفهومی تاریخی، با پشتوانه‌ای فرهنگی باشد، به مفهومی معلق بدل می‌گردد که بیشتر به «موقتی بودن» آن تکیه دارد. او ملیت، فقدان و «کنده شدن از ریشه»^۱ را تبدیل به استعاره‌ای می‌کند که در آن کسانی که فهم مشترکی از آن استعاره دارند، بتوانند در این فرم خاص از زیستن گرد هم آیند (بابا، ۲۰۰۷م، ص ۲۰۰). مانند چیزی که «ودیان» و «تاجی» را به هم پیوند می‌زند. اما در باطن، تفاوت میان فهم آن دو از این استعاره باعث می‌شود یگانگی میان این دو شخصیت هرگز به واقعیت نپیوندد. نکته مهم در فهم این استعاره، استعاره دیگری است که در میان این دو حکمفرما است. به موازات آن‌که «تاجی» و «ودیان» بر سر عراق اتوپیایی و دیستوپیایی نزاع می‌کنند، فصل مشترکی به نام «خانه» آن دو را به هم پیوند می‌دهد. در حقیقت خانه برای این دو مهاجر به فضایی بدل می‌شود که بیشترین نزدیکی را علی‌رغم عمیق‌ترین اختلافات تجربه کنند. می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که فضای سوم میان «ودیان» و «تاجی» فضایی است که در استعاره «خانه» عینیت یافته‌است و این دو با تمام درک متفاوتی که از آن دارند، مفری از آن نمی‌یابند:

«لأدري ما الذي يشدني إلى نقيضتي، هل تكفي بغداد رابطة بيننا؟ مدينة تُقَلِّبُ المواجه. تجرح وتحظر اندمال الجروح. أرض جياشة تزدري بالذين هجّوا منها. إذهبوا حيشما شنتم ولن تغادروني. تشّتوا واعشقوا وتعلّموا واسكروا وتاجروا وناموا في غرف الحبيبات، أو على الأرصفة وتحت الجسور. إركبوا الطائرات واليخوت وقوارب الموت والزلاجات والقطارات والحمير. خونوا أو احفظوا العهد. إفعلوا العشرة وذمّتها ... إنّ خراجكم لي. لن يقال عنكم سوى عراقيين. اعتدّت أن أقول لها إنّ عراقها غير عراقي وزمنها غير زمني. مراع أمجادها وغرامياتها لاتشبه وهذه ذلّتي. بيني وبينها وطن يتبدّد. ورغم كلّ شيء أسير إلى شقّتها ولا أتخلّف... كلّما عدنا إلى بغداد وما جرى فيها نسيتُ لقبها الفرنسي. لايطلع على لساني سوى اسمها الأول. أما هي، فينقلب لسانها، على الفور إلى العربية» (كجه جی، ۲۰۱۷م، ص ۳۹-۴۰).

میان «تاجی» و «ودیان» اشتراکات بسیاری وجود دارد که آن‌ها را به هم پیوند دهد که از جمله آن‌ها موسیقی شرقی و ترانه است (همان، ص ۷۸). هنگامی که این دو در فضای موسیقی قرار می‌گیرند، چنان برداشت می‌شود که تفاوت ادراکی آن‌ها در بستر مهاجرت از بین می‌رود، اما درست در لحظه‌ای که شباهت‌ها به اوج می‌رسند تا فضای اتصال همه‌جانبه هویت مهاجر به سرزمین مادری را فراهم کنند، تفاوت‌ها میان دو سوژه فاصله می‌اندازد. نکته مهم‌تر آن که خروج از این فضای آستانه‌ای به علت وجود اشتراکات میان سوژه‌ها ممکن نیست. به بیان دیگر، ایجاد فاصله میان دو سوژه استعماری که به واسطه تفاوت ماهوی وطن از دید آن‌ها روی می‌دهد به گسست کامل آن دو منجر نمی‌شود و فقط فضایی برای برهم‌کنش فراهم می‌آورد:

«سمعتها تترنم تلك الأغنية، وأنا على الدرج أصعد إلى شقّتها في ذلك المساء البارد، وعرفتُ على الفور لماذا تكلّبتُ بها. كان ما يواصل تقييدي إلى هذه المرأة العجيبة، هو ما تسميه المرحومة جدّتي: القدر المكتوب. صمغ أقوى من أننا كلانا ممسوس تلك البغداد المعشوقة الملعونة» (همان، ص ۷۵).

در نهایت فضای شکل‌گرفته میان «تاجی» و «ودیان» فضایی مبتنی بر دوگانۀ عشق و نفرت است و معمولاً سوبه‌ای نوستالژیک دارد. افزون‌بر این، سیالیت مفهوم فضای سوم این‌بار بر روی ابژه‌هایی می‌نشیند که در یگانگی بیشترین تفاوت را دربردارند.

۲-۲-۳. ناکامی در سنتز: «تاج الملوك» و «منصور البادی»

عشق یکی از درون‌مایه‌های اصلی این رمان است، چنان‌که انواع متفاوتی از آن در میان شخصیت‌های داستان مشهود است. اما آنچه عشق را مشخصاً در میان «تاجی» و «منصور» متمایز می‌کند و آن را به واقعۀ‌ای قابل‌بحث تبدیل می‌سازد، این پرسش است که آیا این عشق فضایی برای سنتز میان دو هویت مهاجرگونه پدید می‌آورد؟

از نظر «بابا» در فضای خلأ موجود میان دو فرهنگ هرگز سنتزی صورت نمی‌گیرد و فرهنگ مهاجر و فرهنگ میزبان که در این فضا با یکدیگر برخورد نزدیکی دارند، هرگز به امتزاج تن‌در نمی‌دهند. در رابطۀ میان «تاجی» و «منصور» روح شرقی به‌مثابۀ زمینه کمابیش مشترک فرهنگی میان این دو از یک‌سو

و مفهوم «آزادی» به مثابه مطلوبی گمشده از سوی دیگر میان آنان پیوند برقرار می‌کند. اما در این فضا وزنه تمایل هریک از دو شخصیت به این دو قطب یکسان نیست. روایت مشخصاً بر تمایل بی‌حد «تاجی» به «آزادی» اش تأکید می‌کند و از سوی دیگر «منصور» را مقید به وطن و ظنین به این تلقی غیرشرقی از مفهوم «آزادی» می‌داند. این تعلیق هویتی برای «منصور» باعث می‌شود «تاجی» را بیش از آن‌که در مقام معشوقه ببیند، در مقام «زن شرقی» تصور کند. زنی که «منصور» باید از او محافظت کند اما در عین حال هویتی که دیگر تماماً متعلق به شرق نیست و همواره میان سرزمین میزبان و مهاجر در رفت‌وآمد است، باعث می‌شود وقوع همه‌جانبه این عشق امکان‌پذیر نباشد:

«لیست آختی لکی اَصونها وأسهر علی عفافها. سمرء جذّابة تضجّ بالحياة. اندفع إليها ثم أمسك نفسي. أفكر فيها طويلا ويحزنني أنّ حياتها لاتنسجم مع حياتي، في تلك الآونة على الأقل. بعد ذلك، لكلّ حادث حديث» (همان، ص ۲۲۸).

از سوی دیگر، می‌توان عشق بی‌سرانجام «تاجی» و «منصور» را مفهومی استعاری در سایه آنچه «بابا» آن را مرتبط با ملیت متزلزل می‌داند، تصور کرد. از هردو نظر عشق این دو تا زمانی که گرد زمان به خود نگرفته و در تعلیق میان فضای مهاجرت باقی مانده است، مفهومی پویا است که می‌تواند دو قطب این مفهوم را در پناه نقاط مشترک آن‌ها به سنتز نزدیک کند. در واقع عشق خود تبدیل به فضای سوم میان دو مهاجر می‌شود که در آن اشتراکات و تفاوت‌ها سوزدهای استعماری را به هم نزدیک می‌کند و در معرض سنتز قرار می‌دهد، اما به محض آن‌که این عشق به «به‌عینیت‌درآمدن»^۱ نزدیک می‌شود و با سویه زمانی مواجه می‌شود تا رنگ واقعیت به خود بگیرد از سنتز تهی می‌گردد. در نتیجه مطابق با آنچه «بابا» بیان می‌دارد، عشق به مثابه فضای سوم میان مهاجران، آن‌ها را تا حد امکان به یکدیگر نزدیک می‌کند، اما به سرانجام رسیدن این عشق هرگز محقق نمی‌شود.

۳. نتیجه

همان‌گونه که از مباحث پیشین آشکار شد، فضای سوم در نظریه «بابا» بیانگر نوعی فضای آمیخته است که در آن هویت مهاجر در دوگانه میان سرزمین مادری و سرزمین میزبان حرکت می‌کند و به ویژگی‌هایی چون تزلزل و آمیختگی تحقق می‌بخشد. در رمان النبیذه شخصیت‌های اصلی داستان، «تاج‌الملوک»، «ودیان» و «منصور البادی» هریک به نوعی دوگانگی میان فرهنگ سرزمین مادری و فرهنگ سرزمین میزبان را در فضای سوم یعنی در مرز بین دو فرهنگ تجربه می‌کنند. در این بین «تاج‌الملوک» بیشترین تمایل را به تمایز از فرهنگ‌های مختلف نشان می‌دهد و نقطه مقابل او شخصیت

«منصور البادی» است که وابستگی به نوستالژی سهم به سزایی در شخصیت پردازی او دارد. ادعای این مقاله آن است که فضای سوم علاوه بر رابطه میان میزبان و مهاجر میان رابطه بین مهاجران هم حاکم است. بر همین اساس، استعاره‌هایی این فضا را در این رمان به عینیت درمی آورند. به عنوان نمونه، فضای سوم در روابط میان دو شخصیت «ودیان» و «تاجی» مبتنی بر مکان (خانه) است که دو شخصیت بیشترین یگانگی را در آن به دست می آورند، اما به سبب فهم متفاوتشان از این مفهوم هرگز این همانی‌ای میان آن دو صورت نمی پذیرد. در رابطه میان «تاجی» و «منصور البادی» نیز آنچه مشهود است عشقی است که عینیت یافتن آن هرگز محقق نمی شود. چنان که هرگونه سنتز می تواند این فضا را از پویایی تهی سازد. در نتیجه افزون بر یافته‌های «بابا» فضای سوم که مبتنی بر تزلزل و آمیختگی است، ضمن اینکه در مرز میان فرهنگ مادری و میزبان حاکم است، بر روابط میان مهاجران نیز سایه افکنده است و امتزاج آنان را ناممکن می سازد. بر این اساس، هویت مهاجر نه تنها همواره در فرآیند دیگری سازی نسبت به فرهنگ‌ها قرار دارد در روابط بین فردی نیز همواره در نقش دیگری غیر قابل امتزاج باقی می ماند.

در واقع نویسنده رمان که خود نیز تجربه مهاجرت را درک کرده با ترسیم فضای سوم و روایت کشمکش‌های هویتی سوژه‌ها در تقابل با فرهنگ میزبان و نیز در تقابل با سایر فرهنگ‌های مهاجر، درکی متفاوت و تا حدودی پیچیده تر از ناهمسانی‌های فرهنگی را ارائه کرده است. «کجه جی» با ترسیم تلاش هویت‌های مهاجر برای تعامل با دیگری از خلال ترجمه فرهنگی و مذاکره، بر عدم امکان آمیختگی میان فرهنگ‌های گوناگون و غلبه یکی بر دیگری حتی میان دو فرهنگ مهاجر تأکید کرده است.

منابع

- آهن کار، علیرضا. (۱۳۹۵ ه‍.ش). نقد جامعه‌شناختی رمان‌های إنعام کجه‌جی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- اعرجی، فاطمه و شهریار نیازی. (۱۳۹۸ ه‍.ش). «بازنمایی فضای سوم در رمان «الحفیده الامریکیه» نوشته إنعام کجه‌جی». زبان و ادبیات عربی. س ۱۱. ش ۲. صص ۷۴-۸۵.
- جزایری راد، بشری وآخرون. (۱۴۰۱ ه‍.ش). «إشکالیه التأزم الهویاتی فی النقد ما بعد الکولونیالی؛ تحدید مؤشرات أزمة الهوية فی التحلیل الروائی». إضاءات نقدیة. ع ۴۸. صص ۱۱۱-۱۳۶.
- شیرزادیان، رضا. (۱۳۸۸ ه‍.ش). «مطالعات پسا استعماری: نقد و ارزیابی دیدگاه‌های فرانتس فانون، ادوارد سعید و هومی بابا». فصلنامه مطالعات سیاسی، س ۲. ش ۵. صص ۱۴۹-۱۷۴.
- العارف، خالد. (۲۰۱۵م). «الفضاء الثالث فی روایات واسینی الأعرج: شطب الحدود وإعادة الكتابة». مجلة التبین، ع ۱۴. صص ۱۶۵-۱۸۶.
- عضدانلو، حمید. (۱۴۰۰ ه‍.ش). از استعمار تا گفتمان استعمار. تهران: نی.
- علیزاده، نرگس و دیگران. (۱۴۰۳ ه‍.ش). «واکاوی انتقادی گفتمان هویت در رمان «بازمانده» إنعام کجه جی». ادب عربی. دوره ۱۷. ش ۱. صص ۸۹-۱۱۰.
- فاتحی، سید حسن و دیگران. (۱۳۹۵ ه‍.ش). «خوانش پسااستعماری تجربه مهاجرت در رمان «اصابع لولیتا» اثر واسینی الاعرج از دیدگاه هومی بابا». پژوهشنامه نقد ادب عربی. دوره ۷. ش ۱. صص ۱۷۱-۱۹۸.
- فاتحی، سید حسن و بی‌بی راحیل سن سبلی. (۱۳۹۶ ه‍.ش). «بررسی هویت پسااستعماری در رمان مملکه الفراشه اثر واسینی الأعرج با تکیه بر دیدگاه هومی بابا». لسان مبین. س ۸. ش ۲۸. صص ۱۲۹-۱۵۵.
- کجه‌جی، إنعام. (۲۰۱۷م). النبیذه. بیروت: دار الجدید.
- مدرسی، یحیی. (۱۳۹۳ ه‍.ش). زبان و مهاجرت: پیامدهای زبانی مهاجرت ایرانیان به امریکا. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- نظری منظم، هادی وآخرون. (۱۴۰۱ ه‍.ش). «الآخر الأمريكي فی الروایة العراقية المعاصرة دراسة تحليلیة: روایة "الحفیده الامریکیة" للروائیة إنعام کجه جی نموذجاً». فصلیة دراسات الأدب المعاصر، ع ۵۵، صص ۱۸۱-۲۰۶.
- نظری منظم، هادی. (۱۴۰۰ ه‍.ش). «چند مؤلفه پسااستعماری در رمان موسم الهجرة إلى الشمال طیب صالح». مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی. دوره ۱. ش ۲. صص ۲۰۳-۲۲۸.
- هال، استوارت و لارنس گراسبرگ. (۱۳۹۶ ه‍.ش). پروبلماتیک هویت در مطالعات فرهنگی هویت و جهانی شدن. ترجمه سیاوش قلی‌پور و علیرضا مرادی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

- Bhabha, H. (2007). *The Location of Culture*. Routledge: London.
- Byrne, E. (2009). *Homi K. Bhabha*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Encyclopædia Britannica. (2023). *Postcolonialism*. In *Encyclopædia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/postcolonialism>
- Huddart, D. (2009). Homi K. Bhabha. London: Routledge. (Routledge Critical Thinkers).

References

- Aaraji, Fatemeh & Shahriar Niaze. (2020). "Representation of the Third Space in al-Hafid al-Americiyah Novel by Inaam Kachachi". *Journal of Arabic Language and Literature*. Volume 11. Issue 2. Pp 74-85. [In persian]
- Al'Aarif, Khaled. (2015). "The Third Space in the Novels of Wassini Al-Araj: The Elimination of Borders". *Al-Tibyan Journal*. Issue 14. Pp 165-186. [In Arabic]
- Ahankar, Alireza. (2016). *A Sociological Critique of Inaam Kachachi's Novels*. MA Thesis. University of Tehran. [In persian]
- Alizadeh & others. (2025). "A critical analysis of identity discourse in the novel "Survivor" by Anaam Kachachi". *Arabic Literature*. Volume 17. Issue 1. Pp 89-110. [In persian]
- Azdanloo, Hamid. (2021). *From Colonialism to the Discourse of Colonialism*. Tehran: Ney. [In persian]
- Fatehi, Seyyed Hassan & Others . (2017). "postcolonial reading experience of immigration in novel "Fingers of Lolita" of Waciny al-aaraj From the perspective of Homi Bhabha". *Arabic Literature Bulletin*. Volume 7. Issue 1. Pp 171-198. [In persian]
- Fatehi, Seyyed Hassan & BiBi Rahil Sensebli. (2017). "Post-colonial Identity in Waciny Laredj's The Kingdom of the Butterfly: Based on Homi Bhabha's Theories". *Lisan-i Mubin*. Volume 8. Issue 28. Pp 129-155. [In persian]
- Hall, Stewart & Lawrence Grossberg. (2017). *The Problematics of Identity in Cultural Studies: Identity and Globalization*. Translated by Siyavash Gholipour & Alireza Moradi. Tehran: Institute of Culture, Art, and Communication. [In persian]
- Jazayeri Rad, Boshra and Others. (2022). "The Problem of Identity Crisis in the Post-Colonial Criticism: Clarifying the Constituents of Identity Crisis in the Narrative Analysis". *Rays of criticism in Arabic and Persian*. Volume 12. Issue 48. Pp 11-136. [In Arabic]
- Kachachi, Anaam. (2017). *The Outcast*. Beirut: Dar Al-Jadeed. [In Arabic]
- Modarresi, Yahya. (2014). *Language and Migration: Linguistic Consequences of Iranian Migration to America*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In persian]
- Nazari Monazzam, Hadi. (2022). "The American Other in the Contemporary Iraqi Novel An (The American Granddaughter" by Inaam Kaja Ji as a model)". *Quarterly Journal of Contemporary Literature Studies*. Volume 14. Issue 55. Pp 181-206. [In Arabic]
- Nazari Monazzam, Hadi. (2022). "Some Postcolonial Features in Tayeb Salih's Mawsim Al-Hijra ila al-Shamal (Season of Migration to the North)". *Interdisciplinary Studies of Literature, Arts and Humanities Journal of the University of Birjand*. Volume 1. Issue 2. Pp 203-228. [In persian]
- Shirzadiyan, Reza. (2009). "Post-colonial studies: Criticism and evaluation of the views of Frantz Fanon, Edward Saeid and Homi bhabha". *Journal of Political Studies*. Issue 5. [In persian]

دراسة هوية المهاجر في رواية/النبیة لإنعام كجه جي في ضوء نظرية هومي بابا ومركزاً على مفهوم "الفضاء الثالث"

معصومة نعمتي قزوینی^{۱*}، إلهام وطن خواهان إصفهانی^۲

^۱ أستاذة مشاركة في اللغة العربية وآدابها، أكاديمية العلوم الإنسانية والدراسات الثقافية، طهران، إيران.

^۲ ماجستير في اللغة الفارسية وآدابها، جامعة تربيت مدرس، طهران، إيران.

معلومات المقالة الملخص

نوع المادة:	أدى توسع الهجرة واستمرار الظاهرة الاستعمارية إلى ظهور مجال جديد في الأدب العالمي يُعرف بـ "أدب الهجرة" و"أدب ما بعد الاستعمار". فتزايدت دراسات الهجرة في البيئات الأكاديمية، أدى إلى كشف السمات المشتركة في هويات المهاجرين. ومن بين هذه الدراسات، يمكن أن نذكر جهود هومي بابا، المنظر للدراسات الثقافية. لقد استخدم بابا في دراساته بعض المفاهيم كالهجنة والازدواجية والفضاء الثالث.
مقالة محكمة تاريخ الوصول:	۱۴۰۳/۰۶/۰۸
تاريخ القبول:	۱۴۰۳/۱۲/۲۵

الكلمات المفتاحية: أدب الهجرة، هوية المهاجر، الفضاء الثالث، إنعام كجه جي، النبیة.

الافتباس: معصومة نعمتي قزوینی، إلهام وطن خواهان إصفهانی (۱۴۰۴). دراسة هوية المهاجر في رواية النبیة لإنعام كجه جي في ضوء نظرية هومي بابا ومركزاً على مفهوم "الفضاء الثالث"، فصلیة لسان مبین العلمية، مقالة محكمة، السنة السابع عشرة، الدورة الجديدة، العدد اثنان وستون، شتاء؛ ص ۹۲-۶۹.

المعرف الرقمي: 10.30479/Im.2025.20829.3771

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية. حقوق التأليف والنشر © المؤلفون.